

Piotr Grabowski

Zespół Historii Kartografii

Obszar Prus Wschodnich, Warmii i Mazur po 1945 r. w moich badaniach kartograficznych w latach 1975–2015

Rubinowe Gody – 40-lecie Zespołu Historii Kartografii obchodzimy w tym samym Wrocławiu, który przed 40 laty, w 1975 r. był kolebką tego Zespołu, kontynuującego mozolną pracę założycieli – odkrywców i znawców kartografii: Bolesława Olszewicza, Zbigniewa Rzepy, Juliana Janczaka, Józefa Babicza, Andrzeja Tomczaka czy Wiesławy Wernerowej. Dla mnie Wrocław wiąże się z historią sprzed 70 lat, kiedy po Powstaniu Warszawskim i tułaczce przez pruszkowski obóz DULAG-121, na którym dziś widnieje napis „Tędy przeszła Warszawa”, opuszczając na zawsze rodzinne miasto odnaleźliśmy część ocalałej rodziny w kwietniu 1945 roku tu, we Wrocławiu.

Niektórzy z nich w nim pozostali, a naszym ostatecznym miejscem stał się warmiński Olsztyn na „Północnym Polskim Krańcu”. Po ukończeniu Liceum i równocześnie Państwowej Średniej Szkoły Muzycznej (dyplom w klasie fortepianu) w Olsztynie w 1961 r. podjąłem studia geodezyjne urzędzeń rolnych w tutejszej Wyższej Szkole Rolniczej, ze specjalnością inżynierską „opracowania map użytkowania ziemi, gleboznawstwa i kartografii gleb”. Kadre wykładową stanowili profesorowie dojeżdżający z Politechniki Warszawskiej i Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Specjalność magisterską poświęciłem inwentaryzacji „małej architektury” metodami fotogrametrii naziemnej. Z tą uczelnią, która na początku lat 70-tych zmieniła nazwę na Akademię Rolniczo-Techniczną, byłem związany do roku 1980. Poza pracą dydaktyczną miałem okazję uczestniczyć w wielu ciekawych, naukowych przedsięwzięciach w zakresie geodezji inżynierskiej, tworzenia lotniczych fotomap i fotoplanów, wykorzystywanych do celów dydaktycznych i planowania przestrzennego.

Kolejnym wyzwaniem stał się udział w ówczesnych pracach inwentaryzacyjnych najstarszych zabytków Olsztyna – katedralnych sklepień gotyckich i rewitalizacji średniowiecznych murów miejskich metodą fotogrametrii naziemnej. Zainteresowania kartografią i reprodukcją kartograficzną wiązały się ze stałą współpracą z L. Brokmanem, który w latach 1968–1977 na Wydziale Geodezji w Olsztynie prowadził wykłady i ćwiczenia z reprodukcji kartograficznej. Był to czas, kiedy nawiązałem także pierwsze kontakty z J. Gomoliszewskim i J. Babiczem w Warszawie,

poszukując pomocy w pracach nad identyfikacją dawnych dokumentów katastralnych, ocalonych w zbiorach olsztyńskich, jako nielicznych pozostałości po katastrze pruskim.

Kiedy Olsztyn przygotowywał się w 1973 r. do obchodów 500. rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika powstał pomysł, żeby w nowo otwieranym Planetarium Lotów Kosmicznych po raz pierwszy zaprezentować na tematycznej wystawie obraz ziem pruskich (Warmii i Mazur) na dawnych mapach oraz ocalałe dawne atlasy. Na wystawie zatytułowanej „Geometria to miernicka nauka...” znalazło się wiele cennych eksponatów. Były to m. in.: *Geometra Polski* S. Solskiego z 1683 r. (z odręczną dedykacją królowi Janowi III Sobieskiemu i oryginalnym tekstem przysięgi geometry królewskiego), atlasy historyczne J. Lelewela, mapa R. Zannoniego (1772), oryginalna inwentaryzacja terenów Europy i Afryki z kampanii napoleońskiej, ze zbiorów Potockich w archiwum łancuckim, mapy nawigacyjne z prac J. Wereszczyńskiego Politechniki Łódzkiej oraz fotomapy z Instytutu Geodezji i Kartografii w Warszawie, które dzięki życzliwości A. Ciołkosza prezentowały społeczności Olsztyna najnowsze osiągnięcia z dziedziny kartografii.

Potrzeba porządkowania zasobu map i atlasów, którym zajmowałem się po roku 1980, pracując już w Ośrodku Badań Naukowych (OBN PAN), skłoniła mnie do systematycznego poszerzania wiedzy o nich i sposobach ich katalogowania. W szerokiej korespondencji prowadzonej z J. Babiczem w latach 1980–1983, a później E. Schnaydrem, otrzymywałem pomocne uwagi i wyjaśnienia w sprawach właściwego opracowywania i prawidłowego analizowania ich formy i treści. Te cenne wskazówki pozwalały głębiej zrozumieć wartość i znaczenie ocalałych egzemplarzy, które po 1945 r., wraz z częścią rozproszonych zbiorów królewieckich, trafiły do zasobów bibliotecznych tej placówki.

J. Babicz często zachęcał mnie do czynnego uczestnictwa w Ogólnopolskich Konferencjach Historyków Kartografii. W latach 1983–1984 podjąłem studia podyplomowe z zakresu informacji naukowej (PSIN) na Uniwersytecie Warszawskim, które w szerszym stopniu umożliwiły mi zdobycie potrzebnej wieloprzmiotowej wiedzy i zaowocowały pracą podyplomową o „...metodach katalogowania zróżnicowanych zbiorów i kolekcji”.

Kierując od 1972 r. Pracownią Kartografii i Mikrofilmów w OBN miałem znakomitą okazję, żeby zastosować w praktyce nabytą wiedzę o katalogowaniu zasobu kartograficznego biblioteki ujawniając, ratując i równocześnie utrwalając na mikrofilmie co cenniejsze obiekty. Wiele czasu pochłaniały prace identyfikacyjne i dokumentacyjne rozproszonych zasobów lokalnych archiwów, muzeów i bibliotek woj. olsztyńskiego. Nie sprzyjał temu czas stanu wojennego, kiedy szereg zbiorów z mocy „wojennych” zarządzeń okazało się niedostępne i traktowane były jako prohibita. Z odnajdywanych kolejno unikatowych egzemplarzy map i rzadkich niemieckich opracowań, ocalałych w zasobach biblioteki, zaczęły powstawać pierwsze komunikaty, które przygotowałem na konferencje historyków kartografii

w 1984 r. w Warszawie (tzw. konferencję „leśną”) i w 1986 roku we Wrocławiu („romerowską”). Miały one charakter kartograficzno-statystyczny i powstały na bazie unikatowych dokumentów. Nie znalazły się one jednak w żadnym z tomów pokonferencyjnych.

Kolejne referaty dotyczyły opracowań atlasowych i map z naszych zasobów, które prezentowałem na Ogólnopolskich Konferencjach Kartograficznych, w 1986 r. w Poznaniu i 1989 r. w Gdańsku na zaproszenie J. Szeligi. Kontakty z Profesorem były szczególnie ważne ze względu na obszar wspólnych zainteresowań mapami wybrzeża i Prus. W tym okresie (1988–1991) uczestniczyłem też w Szkolach Kartograficznych, gdzie w gronie geografów, kartografów z różnych ośrodków naukowych, praktyków, a także członków Zespołu Historii Kartografii, nabywaliśmy wiedzę podczas monograficznych wykładów, warsztatów praktycznych i dyskusji. Ponownie spotkałem tam L. Brokmana, który prezentował popularną wówczas technologię grawiury do sporządzania matryc trawionych na foliach. Problematyka grafiki kartograficznej prezentowana była na wykładach przez Serge’a Bonin ze Szkoły Grafiki Kartograficznej w Paryżu. Ta wiedza i późniejsze kontakty z profesorem w istotny sposób przyczyniły się do sporządzenia kompletu kartogramów demograficzno-statystycznych jako materiału ilustracyjnego w badaniach nad migracją ludności Warmii i Mazur po 1945 roku. Tamten okres kilkuletnich doświadczeń, odkrywania i systematycznego poszerzania wiedzy teoretycznej, znacząco dopomógł mi sprostać wymogom specjalistycznej sesji egzaminacyjnej PAN, w uzyskaniu tytułu „kustosza dyplomowanego” w 1992 roku.

Jako jedyny przedstawiciel z terenu północno-wschodniej Polski – Warmii i Mazur – uczestniczyłem w kolejnych konferencjach historyków kartografii, toruńskich – tzw. „fortecznej” (1987) i „wojskowej” (1994) oraz wrocławskich – „medalierskiej” (1993) i „flemmingowskiej” (1994). Utrwalone przeze mnie obrazy fotograficzne szkół i konferencji kartograficznych stanowią dziś jedyną tak pełną dokumentację miejsc obrad oraz sylwetek uczestników, prelegentów, w tym osób, których już nie ma wśród nas, a także obrazów z ciekawych wycieczek naukowych, towarzyszących konferencjom.

Podczas jednego z posiedzeń Zespołu Historii Kartografii z ust ówczesnego przewodniczącego – Juliana Janczaka oraz członków – Jana Szeligi, Wiesławy Wernerowej i Jerzego Ostrowskiego padła propozycja zorganizowania kolejnej konferencji w Olsztynie pod tytułem „Ziemie dawnych Prus w kartografii”. Po opadnięciu pierwszych emocji uznałem, iż będzie to znakomita okazja do zaprezentowania mało znanych zasobów kartograficznych takich olsztyńskich placówek, jak: Muzeum Warmii i Mazur, Olsztyński Oddział Wojewódzkiego Archiwum, Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego, Archiwum Archidiecezjalne, którego ówczesny dyrektor ks. prof. M. Borzyszkowski zdecydował się zaprezentować nieznany dotąd archiwalny zasób kartograficzny dawnego biskupstwa

warzyńskiego. Informacja o planowanej konferencji dotarła też do Wydziału Geodezji i Fotogrametrii Akademii Rolniczo-Technicznej i swój udział zaoferowała profesor K. M. Szacherska, która prowadziła wówczas badania nad oceną kartometryczności dawnych map za pomocą programów komputerowych.

Niestety, w styczniu 1995 r. dotarła bolesna wiadomość o śmierci J. Janczaka (11.01.1995), który nie doczekał realizacji jubileuszowej konferencji olsztyńskiej w 20-lecie istnienia Zespołu. Tą wiadomością rozpoczęto jego wiosenne posiedzenie (22.02.1995), na którym referowałem stan przygotowań do konferencji i zostałem przyjęty do grona jego członków.

Dyrektor Muzeum Warmii i Mazur, J. Cygański, korzystając z okazji obchodów 50-lecia Muzeum (1945–1995) zaproponował, oprócz pomieszczeń na obrady, przygotowanie specjalnej jubileuszowej wystawy unikalnych obiektów kartograficznych w salach kopernikowskich zamku. Miała ona po konferencji zdobić komnaty zamkowe i pozostać jako otwarta dla publiczności. Wszelkie prace reprodukcyjne i graficzne, w tym przezrocza, i opracowanie streszczeń, podjąłem się wykonać osobiście we własnej pracowni OBN i przy współpracy naszej lokalnej drukarni. Później, po zmuśnym kompletowaniu materiałów konferencyjnych, wydrukowano tam VIII tom „Z Dziejów Kartografii” (1997). Konferencję rozpoczęto od uczczenia minutą ciszy pamięci o prof. J. Janczaku oraz prezentacji nowego Przewodniczącego Zespołu Historii Kartografii. Nagromadzone emocje ujawniły się w pierwszym moim wystąpieniu „Obraz kartograficzny Prus od XVI–XIX w.”, kiedy przygotowane do prezentacji slajdy w jednej chwili rozsypały się na podłodze i referat zmuszony byłem wygłosić bez ilustracji.

Dwudniowy program konferencji obejmował wystąpienia znakomych gości z wielu ośrodków akademickich i przedstawicieli lokalnych placówek. Referat ks. prof. M. Borzyszkowskiego w salach gotyckich olsztyńskiego zamku kopernikowskiego był pierwszym referatem duchownego na konferencjach kartograficznych. W rzadko udostępnianych dotąd zasobach tego archiwum ujawniono m. in.: *Atlas Ptolemeusza*, unikatowy zbiór oryginalnych planów majątkowych 14. warmińskich wsi z czasów biskupa M. Kromera (1610) oraz odręczne szkice z czasów M. Kopernika. Wystąpienia E. Schnaydra, przywołujące najstarsze opracowania pruskich kartografów, odkryte wraz z U. Ehrensward w archiwach sztokholmskich (najstarsze wydanie K. Hennebergera redagowane u L. Segebadena) oraz J. Szeligi o mapach w archiwach berlińskich (o oryginałach J. Naronowicza-Narońskiego) odbiły się szerokim echem w prasie lokalnej w znamiennych tytułach: *Konszachty kartografów czy Zanikające jeziora*. Bursztynowe peregrynacje na mapach południowego Bałtyku B. Kosmowskiej-Ceranowicz porównywano do *Lez cór słońca*, a wywiad z K.M. Szacherską zatytułowano *Historia i komputery*. Postępy w badaniach komputerowych dokładności map zespół Pani Profesor prezentował jeszcze dwukrotnie na kolejnych konferencjach – w Szczecinie i Warszawie. Kontynuatorem tych badań jest B. Wolak, stały uczestnik konferencji.

Atmosferę naukową XVI konferencji wzbogaciła też wycieczka do rezydencji biskupów warmińskich w Lidzbarku Warmińskim (Wawelu Północy), którą, jako uprawniony przewodnik, od początku prowadziłem prezentując historię, piękno przyrody i architektury, w tym wnętrza komnat biskupich, gdzie na polecenie biskupów M. Kromera czy S.A. Grabowskiego tworzone niektóre z zaprezentowanych podczas konferencji map (np. *Mapa Warmii* Fr. Endersha z 1755 r.). Po zakończeniu olsztyńskiej konferencji otrzymałem nadzwyczaj miłe podziękowanie za jej organizację od profesorów J. Dobrzyckiego, dyrektora IHN PAN, oraz S. Alexandrowicza i A. Tomczaka.

„Gazeta Wyborcza” relacjonując przebieg olsztyńskiej konferencji już snuła plany dalszej współpracy. Zaowocowały one w 2004 r. cyklem kolorowych reprintów najstarszych egzemplarzy map Prus w naszych zbiorach, drukowanych cyklicznie w wydaniu regionalnym gazety, jako wielkoformatowe załączniki, z moim obszernym historyczno-kartograficznym wsparciem opisowym. Zapotrzebowanie na tematykę kartograficzną zaczęło też coraz częściej pojawiać się w programach regionalnych sesji historycznych i publikacjach naukowych. Wśród nich na uwagę zasługują coroczne, lokalne historyczne konferencje naukowe, z których referaty i recenzje, w tym też moje, utrwalano w specjalnych seryjnych wydawnictwach, jak: „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, „Życie codzienne na ziemiach pruskich”, „Między barokiem a oświeceniem”, „Mrągowskie Studia Historyczne”, giżycka „Masovia”. Regionalne placówki muzealne w Mrągowie, Giżycku, Węgorzewie i Szczytnie w ramach działalności programowej organizowały specjalne „Spotkania z kartografią”. Były one okazją do prezentacji wybranych egzemplarzy map i atlasów jako ilustracji do podjętego tematu wykładu. Z kolei rezultaty naszych lokalnych badań nad kartografią ziem pruskich, w tym Warmii, przenosiłem zgodnie z tematyką na forum Ogólnopolskich Konferencji Historyków Kartografii jako skromne przyczynki do wypełniania luk w dotychczasowych opracowaniach.

Po ponadrocznym upływie terminu na nadsyłanie tekstów referatów i mimo apeli redaktorów tomu VIII „Ziemie dawnych Prus w kartografii” o przyspieszenie, czas oczekiwania ciągle się wydłużał, a termin rozliczenia grantu nieuchronnie zbliżał. Ostatecznie podjęto decyzję, aby wolne miejsce zapełnić suplementem, włączając (ocalony przez S. Alexandrowicza) reprint „Mapy Litwy z 1613 r. Ks. Radziwiłła Sierotki, pod względem matematycznym i kartograficznym” narysowanej przez Tomasza Makowskiego (było to jej wydanie opublikowane w 300-letnią rocznicę przez H. Merczynga w 1913 r.). W końcu tom VIII „Z dziejów Kartografii” ukazał się drukiem w 1997 roku. Rok później S. Alexandrowicz na zaproszenie OBN w Olsztynie wygłosił na ten temat referat. Po latach o tym odkrywczym opracowaniu, w stuletnią rocznicę publikacji, ponownie przypomnieli J. Ostrowski w swym wystąpieniu na konferencji w Lublinie w 2013 r. Stwierdził także z uznaniem, że to właśnie wtedy, w 1995 r., pomysł sporządzenia streszczeń referatów w postaci

zwartej drukowanej broszurki, dołączanej do materiałów z programem i informacjami o autorach, rozpoczął zwyczaj do dziś kontynuowany.

Konferencja w Szczecinie w 1996 r. była realizacją obietnicy M. Stelmacha, który po przyjęciu w poczet członków Zespołu podjął się jej zorganizowania (6–7.11.1996), przy współudziale Uniwersytetu Szczecińskiego i Urzędu Miasta Szczecina. Temat – „Mapy południowego Bałtyku” – nadał jej charakter międzynarodowy. Ulla Ehrensvarð ze Szwecji zaprezentowała projekt bibliografii map i planów w zasobach Sztokholmskiego Archiwum, a Eckhard Jäger z Niemiec omówił dawne mapy Rugii, drukowane w europejskich oficynach na przestrzeni 300. lat, z kolei Gotfried Loeck przedstawił początki pruskich atlasów morskich. Pełną bibliografię U. Ehrensvarð *Cartographica Poloniae 1570–1930* w formie katalogu wydano drukiem w 2008 roku. Katalog zawiera opisy wielu obiektów pochodzących z obszaru Prus Królewskich i Warmii, w tym też plany, mapy i zbiory dokumentów z czasów kopernikowskich, wywiezione z tych terenów podczas wojen szwedzkich (1625–1655). Ta wspaniale zorganizowana konferencja otworzyła drogę do realizowania kolejnych w latach 2007, 2010, 2014.

Odbływały się również konferencje biograficzne, poświęcone znanym kartografom z okazji tzw. okrągłych rocznic, ukazujące ich życie, całokształt dorobku badawczego i prace ich kontynuatorów. Takim postaciom, jak Bogusław Krassowski, Zbigniew Rzepa i Bolesław Olszewicz, poświęcono konferencje w Warszawie (1997), we Wrocławiu (1998) i w Polanicy-Zdroju (2000).

Pierwsza z nich odbyła się w gmachu Biblioteki Narodowej. Cały jej dorobek zawarto w tomie X „Z dziejów kartografii” pt. *Kartografia Królestwa Polskiego 1815–1915*. Celem konferencji było przedstawienie bogatej kartografii polskiej tego okresu. Szczególnie interesujące były plany szczegółowe, w tym unikalne prace, wydane w pruskich oficynach np. przez Fryderyka Engelhardta, obejmujące cały obszar Królestwa. Zaprezentowano też wiele map tematycznych (pocztowych, drogowych, kolejowych) i dawnych atlasów statystycznych. Nie zabrakło też prezentacji wyników wykorzystania technik numerycznych do analizy zmian środowiska na wybranych mapach Królestwa Polskiego, których autorami byli członkowie wcześniej wspomnianego zespołu M.K. Szacherskiej. W hallu Biblioteki w 10. rocznicę śmierci Bogusława Krassowskiego (1934–1987) przygotowano wystawę map królestwa Polskiego ze zbiorów Zakładu Kartografii Biblioteki Narodowej, której był on długoletnim szefem.

Druga z konferencji, poświęcona Zbigniewowi Rzepie (1923–1993) w 5. rocznicę śmierci, odbyła się pod ogólnym tytułem „Mapa w pracy historyka”. W tym przypadku w kręgu zainteresowań autorów była mapa jako źródło kartograficzne i jako narzędzie do zobrazowania wyników badań. Uroczysta sesja, inaugurująca konferencję, odbyła się w Auli Leopoldyńskiej Uniwersytetu Wrocławskiego. Referenci wskazywali na przydatność map i możliwości wykorzystania różnych materiałów w pracy warsztatowej przez specjalistów innych dziedzin: historyka,

historyka sztuki, architekta, przyrodnika, badacza ochrony środowiska i krajo-
brazu oraz przy opracowywaniu obrazu geograficzno-historycznego Polski. Se-
sję w budynku Rady Miejskiej połączono z wystawą map kartografii historycznej
„Książnicy-Atlas” i Polskiego (d. Państwowego) Przedsiębiorstwa Wydawnictw
Kartograficznych. Konferencję wzbogaciła wizyta w Oddziale Wrocławskim
PPWK, podczas której zaprezentowano pełny cykl produkcyjny *Od konceptu au-
torskiego do gotowego produktu*.

W maju 1998 r. ramach cyklu spotkań naukowych, organizowanych przez OBN
i Olsztyński Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego, zaproszenie przyjął
ponownie S. Alexandrowicz, który wygłosił referat pt. „Obrona fortec kresowych
w XVII wieku”, wzbogacony przezroczami mało znanych map i planów z ukraiń-
skich archiwów. Wśród nich znalazł się nieznany plan obrony Zbaraża kartografa
Prus J. Naronowicza-Narońskiego. Te rewelacyjne odkrycia wzbudziły ogromne
zainteresowanie wśród licznie zgromadzonych uczestników spotkania. Opraco-
wanie w postaci publikacji ukazało się w języku litewskim i polskim.

Rok 1999 zaowocował kolejnym XVI Powszechnym Zjazdem Historyków
Polskich, który zorganizowano we Wrocławiu, jako drugi po wojnie i ponad pół
wieku po pierwszym w tym mieście w 1948 roku. Obrady w sekcjach chrono-
logicznych i sympozjach obejmowały tematykę dziejów pogranicza polskiego, histo-
rii kościoła, wojskowości, biografistyki, stosunków międzynarodowych i historii
regionalnej. W programie Zjazdu odbyło się sympozjum „Przemiany krajobrazu
historycznego na przestrzeni wieków”, pod przewodnictwem S. Alexandrowicza
i D. Przybytki, poświęcone geografii i kartografii historycznej. Miejscem obrad
była piękna rokokowa sala wrocławskiego Ossolineum ozdobiona polichromia-
mi oraz wystawą unikalnych egzemplarzy dawnych map ze zbiorów Biblioteki.
Od tej pory w programach kolejnych Powszechnych Zjazdów Historyków udział
kartografów stał się obowiązującym zwyczajem. Kiedy na posiedzeniu Zespołu
w 1999 r. ustalaliśmy program naukowy XX konferencji, a trzeciej biograficz-
nej, zaplanowanej wyjątkowo w porze wiosennej na kwiecień 2000 r. w Polanicy-
Zdroju, otrzymałem zadanie przygotowania referatu o działalności bibliofilskiej
i bibliotekarskiej B. Olszewicza (1893–1972). Moja kwerenda wykazała także szereg
jego publikacji z postulatami o wnikliwą analizę i rzetelność w przywracaniu
właściwych historycznie polskich nazw fizjograficznych i miejscowych po 1945 r.
To zainspirowało mnie do podjęcia kolejnego tematu, który przedstawiłem na tej
konferencji. Uznałem, iż będzie to znakomita okazja, aby pokazać zakres działal-
ności i całokształt dylematów Komisji Ustalania Nazw Miejscowości, tej głównej
i lokalnej, pod kierunkiem S. Srokowskiego i S. Rosponda. Tu, na obszarze War-
mii i Mazur, z nominacji ówczesnego wojewody, w pracach tych w latach 1946–
1951 uczestniczył wspólnie z badaczem Mazur – Gustawem Leydyngiem – mój
Ojciec (Zbigniew Grabowski), autor *Skorowidza Nazw Miejscowości woj. Olsztyń-
skiego* (1951). Do dziś wydanie to stanowi jedyne (zgodne z Monitorem Polskim)

uporządkowane, dwujęzyczne zestawienie obowiązującego nazewnictwa polskiego wszystkich miejscowości w województwie olsztyńskim po 1945 roku.

Nadzwyczaj ciekawą była kolejna, XXI konferencja, zorganizowana w zabytkowych wnętrzach zamku w Krasicy w 2001 r., poświęcona kartografii Galicji z udziałem przedstawicieli zagranicznych z Wiednia i Lwowa. Na tle wizerunku J.W. Franciszka Józefa w zamkowej sali sesyjnej referenci prezentowali unikalne egzemplarze map i planów oraz komunikaty z informacją o mapach obszaru Galicji i Lodomerii, znajdujących się w różnych lokalnych zasobach w Polsce. Sam byłem zaskoczony odkryciem trzech takich XIX-wiecznych map w zbiorach naszej biblioteki OBN w Olsztynie, których losy dotarcia na daleką Warmię przedstawiłem w komunikacie. Konferencji towarzyszyły wystawy okolicznościowe. Archiwum w Przemyśle pokazało oryginalne mapy separacyjne i wiele obiektów katastru galicyjskiego, o których wyczerpująco mówił sam dyrektor placówki. Natomiast Archiwum we Lwowie, obchodząc równocześnie jubileusz 210-lecia swego istnienia, przygotowało bogatą wystawę kartograficzną.

Kiedy we wrześniu 2011 r. Marie Luise Niewodniczański, jako członek zarządu Niemiecko-Polskiej Fundacji Ochrony Zabytków, odwiedziła niespodziewanie Olsztyn, na nowo powróciły wspomnienia sprzed dziewięciu lat, kiedy to jako członkowie Zespołu mieliśmy niepowtarzalną okazję uczestniczyć w otwarciu wystawy zbioru map i cennych poloników T. Niewodniczańskiego na Zamku Królewskim w Warszawie (13.11.2002). Podczas wielkiej gali w Sali Kryształowej Zamku Królewskiego, w obecności dwóch prezydentów państw (Aleksandra Kwaśniewskiego i Johanna Raua), wielu znanych dyplomatów, ministrów, zaproszonych gości zagranicznych i członków Zespołu Historii Kartografii T. Niewodniczański odebrał medal *Gloria Artis*, po czym osobiście otworzył i oprowadził po wystawie własnych eksponatów, w części ofiarowanych do zbiorów Zamku Królewskiego. Na posiedzeniu w dniu 14.11.2002 r. Zespół Historii Kartografii przyznał mu tytuł Członka Honorowego Zespołu. Z okazji wystawy wydano dwutomowy katalog *Imago Poloniae*, który wraz z odręcną dedykacją samego autora jest dziś wyjątkowym egzemplarzem w mojej domowej bibliotece. Drugi taki egzemplarz jest w posiadaniu biblioteki Muzeum Warmii i Mazur. Zaprezentowano go w styczniu 2010 r. (tuż po śmierci T. Niewodniczańskiego – 3.01.2010), przypominając sylwetkę i dzieło tego niezwykłego kolekcjonera. Miało to miejsce na okolicznościowej wystawie w Kopernikowskich Komnatach, tych samych, w których w 1995 r. odbywała się olsztyńska XVI Konferencja Historyków Kartografii, w której T. Niewodniczański aktywnie uczestniczył.

Dłuższa przerwa między konferencjami spowodowana była okresowym brakiem środków na ich organizowanie. Cały czas jednak organizowano posiedzenia naukowe i sprawozdawcze członków Zespołu. Po sześcioletniej przerwie Zespół Historii Kartografii na dorocznym posiedzeniu podjął próbę wznowienia poszukiwań ewentualnych organizatorów kolejnej konferencji, którą dzięki dawnym

kontaktom z Uniwersytetem Szczecińskim i osobistemu zaangażowaniu Radosława Skryckiego zaplanowano na 11–13.10.2007 r. w Ośrodku Wypoczynkowo-Szkoleniowym Uniwersytetu Szczecińskiego w Pobierowie. Konferencję tę poświęcono pochodzącemu z Giżycka, a przedwcześnie zmarłemu Mieczysławowi Stelmachowi (1947–2000). Powrócono do tematyki szeroko rozumianego przedmiotu prowadzonych badań nad dawnymi mapami w Polsce i z Polską związanych pod ogólnym tytułem „Dawna mapa źródłem wiedzy o świecie”, od średniowiecza aż po kartografię powojenną. Program obejmował trzy bloki tematyczne: „Mapa jako źródło historyczne”, „Historia kartografii powszechnej” i „Kartografia ziem polskich”. Konferencję otworzył S. Alexandrowicz prezentując stan badań nad źródłami kartograficznymi dawnej Polski w XVI–XVII w. Przekrój chronologiczny i terytorialny niektórych referatów był stosunkowo szeroki i obejmował obszary innych krajów i kontynentów. Mnie przypadła prezentacja zachowanej w zbiorze OBN „Okolicznościowej mapy Polski z 1910 roku”, wydanej w Krakowie i nawiązującej do pięćsetnej rocznicy Grunwaldu oraz patriotycznego jej znaczenia w czasie restrykcji panujących w zaborze pruskim. Uczestnicy dyskusji ujawnili obecność kolejnych wydań tej szczególnej dla Warmiaków mapy także w zbiorach warszawskich i gdańskich. Ostatnio wielką kolorową kopię *Mapy Polski ku upamiętnieniu pruskich restrykcji*, z moim historycznym komentarzem: *Ku pokrzepieniu serc Warmiaków, pozbawionych możliwości obchodów w Grunwaldzie...*, dołączono w formie suplementu do specjalnego, grunwaldzkiego wydania „Gazety Olsztyńskiej” 10 lipca 2015 r. w 605 rocznicę bitwy grunwaldzkiej. Z kolei „Symbolika treści na mapie Hennebergera w procesie komunikacji i przekazu wiedzy o świecie” była przedmiotem referatu M. Gałęziowskiej z Olsztyna.

Rok 2009 to czas, kiedy Rzeczypospolita okrzepła po wejściu w struktury Zjednoczonej Europy i powracała do odnajdywania własnych źródeł. To właśnie „Powrót do źródeł” stanowił przewodnią myśl olsztyńskiego Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, który odbywał się 16–19 września 2009 r. w siedzibie Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, w 10-tą rocznicę od jego utworzenia. Dla uczestników Zjazdu było to drugie święto historyków w XXI wieku. Organizację Zarząd Główny PTH powierzył środowisku historyków olsztyńskich, skupionych w Olsztyńskim Oddziale PTH i Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM. Zgodnie z tradycją patronat objął Prezydent Rzeczypospolitej Polski, Lech Kaczyński. Podczas inauguracji tutejszy Uniwersytet uhonorował tytułem *Doktora Honoris Causa* znanego historyka Janusza Małłka z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu – rodowitego Mazura z działdowszczyzny, syna Karola Małłka, znanego działacza i obrońcy Mazurów w okresie międzywojennym i po drugiej wojnie światowej. W trakcie czterodniowych obrad naukowcy uczestniczyli w sympozjach i dyskusjach o europejskiej kulturze prawnej, miastach, kościołach, gospodarce rynkowej i wielokulturowości w krajobrazie historycznym. Wśród 18 sympozjów ważne miejsce zajęła problematyka tożsamości narodowej

i świadomości historycznej. W panelach dyskusyjnych istotą rozważań była zawsze tu obecna tematyka Prus Wschodnich jako obszaru wspólnej egzystencji sąsiadujących narodów i kultur. W debacie o źródłach historycznych, ich nowych rodzajach i wzajemnych konfiguracjach uczestniczyli znani badacze polscy i zagraniczni różnych dyscyplin naukowych od średniowiecza po współczesność. Jako wieloletni członek Olsztyńskiego Oddziału PTH (Przewodniczący Komisji Rewizyjnej), w tym też uczestnik obrad tutejszego Komitetu Organizacyjnego Zjazdu przypominałem o włączeniu sympozjum kartograficznego, na co organizatorzy chętnie przystali, uzyskując na to również zgodę Zarządu Głównego. W ten sposób 12-te sympozjum „geografii historycznej”, ogólnie zatytułowane „Źródła kartograficzne i możliwości ich wykorzystania w pracach nad geografią historyczną dawnej Rzeczypospolitej”, poświęcone *de facto* historii kartografii znalazło się oficjalnie w programie Zjazdu. Organizatorami sympozjum byli S. Alexandrowicz i K. Chłapowski, a koordynatorem P. Grabowski. Był to kolejny przykład (po Wrocławiu w 1999 r.) włączenia tematyki kartograficznej do programu obrad Zjazdu. Otwierający sympozjum S. Alexandrowicz w swoim referacie wiele uwagi poświęcił badaczom dziejów, twórcom opracowań map i planów (w tym fortyfikacyjnych) oraz pracom znanych oficyn wydawniczych. Przypomniał pokrótce tematykę dotychczasowych Ogólnopolskich Konferencji Historyków Kartografii, organizowanych od 1975 r. przez nasz Zespół. Z kolei H. Rutkowski w referacie „Źródła kartograficzne do przebiegu dróg w Polsce środkowej w XVI–XVIII w.” cytował opisy dawnych gościńców i określał je na obrazach najstarszych dokumentów kartograficznych (Pograbki, Dahlberga, Perthéesa), wskazując na ich trwałość i przydatność w wykorzystaniu do celów handlowych, strategicznych czy wojskowych. Kolejne dwa referaty wygłosili przedstawiciele Uniwersytetu Białostockiego – T. Naruszewicz i J. Maroszek. Pierwszy dotyczył analizy wpływu osadnictwa w dorzeczu Dowspudy (Rozpudy) na przemiany środowiska naturalnego do końca XVIII w. Całość została bogato zilustrowana obrazami i dokumentacją fotolotniczą stopniowych zmian koryta rzecznej i skutków tego zjawiska w okolicznym terenie. J. Maroszek opisując parafie diecezji wileńskiej wskazywał na źródła, z których można pozyskać wiedzę o środowisku kulturowym ziem Wlk. Ks. Litewskiego i Podlasia.

Zachowane dokumenty źródłowe, także kartograficzne, dostarczają wielu informacji o roli parafii na terenach Kresów Wschodnich i dawnych ziemiach Rzeczypospolitej. Jednakże wiele z nich bezpowrotnie przepadło podczas Powstania Warszawskiego, zmian granic po drugiej wojnie światowej i w konsekwencji polityki PRL. Referatem zamykającym sympozjum było moje wystąpienie „O przyczynach zmian granic historycznej Warmii, przedstawianych na przeglądowych mapach Europy w XVI–XVIII wieku”. W podsumowaniu S. Alexandrowicz zachęcał do częstszego poszukiwania i wykorzystywania przez historyków źródłowych opracowań kartograficznych w swoich pracach badawczych.

Po 29 latach od konferencji w Poznaniu (1980 r.) powróciła, zapoczątkowana tam tematyka miejska w kartografii, oparta na badaniach dawnych planów miast. Pojawiła się ona wraz z rosnącym zainteresowaniem badaczy różnych dyscyplin naukowych miastem i jego przestrzenią urbanistyczną. Do dokładnego poznania przestrzeni miejskiej przydatne są coraz liczniej odkrywane materiały kartograficzne, dawne plany i widoki, wykorzystywane jako podstawowe źródła w szczegółowych pracach dokumentacyjnych i opracowaniach regionalnych. Badania dawnych planów miast okazały się bardzo owocne w pracach członków Zespołu, który zaproponował zorganizowanie konferencji w Warszawie pt. „Dawna Kartografia Miast”. Wielu uczestników przybyłych z różnych ośrodków kraju prezentowało rezultaty szczegółowych badań najstarszych planów i wizerunków miast w zbiorach kartograficznych wybranych bibliotek i archiwów. Przedstawione przeze mnie dawne plany Olsztyna z lat 1800–1946 ilustrowały rozwój urbanistyczny miasta. Mimo iż historia samego grodu sięga ponad 650 lat, to zachowana dokumentacja planów dotyczy głównie XIX i XX w. W odróżnieniu od większych miast Polski, ten okres rozwoju komunikacji kolejowej i proces napływu ludności, a także ustanowienie siedziby Rejencji (1905) okazał się dla Olsztyna znaczącym faktem. Ocalone plany przedwojenne pozwoliły na identyfikację i odbudowę zniszczeń po wizycie Armii Czerwonej w 1945 r. oraz ustalenie polskiego nazewnictwa placów, ulic i obiektów, a w tym też odtworzenia i zagospodarowania okalających miasto urokliwych parków i jezior. Całość interesujących materiałów zawiera obszerny tom XV „Z dziejów kartografii”. Obecnie z okazji obchodów rocznicy 70-lecia od zakończenia działań wojennych szereg powstających wtedy lokalnych instytucji szuka swoich dawnych korzeni. I w tych poszukiwaniach często sięgają do dawnych planów Olsztyna, które już wcześniej przy różnych okazjach prezentowałem w pojedynczych publikacjach. Pomaga w tym również Polskie Radio Olsztyn, w którym podczas cyklicznych audycji „Kronika Olsztyna” opowiadam o ciekawostkach zawartych w treści kartograficznych dokumentów.

Przypadająca w 2010 r. 440 rocznica pierwszego wydania atlasu Abrahama Orteliusa była okazją do kolejnej konferencji „Od atlasu do kolekcji” (23–25.09.2010), zorganizowanej przez ośrodek szczeciński. Uczestniczący w niej naukowcy w Chojnej i Cedyni zajmowali się najstarszymi wydaniem pierwszych atlasów i kolekcjami map w trzech grupach tematycznych: A. Ortelius – jego dzieło w badaniach europejskich, atlas jako zbiór map i nośnik informacji oraz atlasy jako tematyczne kolekcje w zbiorach archiwów i placówek naukowych. Była to także znakomita okazja, oprócz problematyki ściśle analitycznej, do prezentacji mało znanych lokalnych zasobów i kolekcji atlasowych. „Wybrane atlasy regionalne obszaru dawnych Prus Wschodnich, pochodzących w większości z oficyny królewskiej w okresie międzywojennym i Warmii i Mazur po 1945 r. w olsztyńskich zbiorach kartograficznych” po raz pierwszy tak szeroko znalazły odzwierciedlenie w referacie. Coraz częściej pojawiająca się tematyka konserwatorska, ukazująca

specjalistyczne procedury renowacji i ochrony cennych inkunabułów w referacie D. Jutrzenki-Supryn dotyczyła nieodkrytego dotąd IV wydania atlasu Orteliusa w zbiorach Wyższego Seminarium Duchownego w Olsztynie. W sierpniu 2015 r. z okazji obchodów 450-lecia najstarszej biblioteki na Warmii – Braniewskiego „Seminarium Hosjanum” (1565) i święta Olsztyna, Biblioteka Wyższego Seminarium Metropolii Warmińskiej „Hosjanum” wyeksponowała w Olsztyńskim Ratuszu na wystawie „Szlakiem wyobraźni po mapach dawnych i dawniejszych” ponad 150 kolorowych kopii fotograficznych opisów i map, znajdujących się w odrestaurowanych dziełach: Claudiusa Ptolomeusza *Cosmografii* (Ulm 1486) i Abrahama Orteliusa czwartym wydaniu *Theatrum Orbis Terrarum* (Antwerpia 1592).

Tematyka lubelskiej konferencji w 2013 r. „Dawne mapy jako źródło w badaniach geograficznych i historycznych” potwierdziła różnorodność studiów nad dawnymi mapami, nadając im interdyscyplinarny wymiar. W treści wystąpień przeważały problemy dokładnościowe, oceny map jako źródła informacji o środowisku geograficznym oraz możliwości ich wykorzystania w analizach urbanistyczno-przestrzennych. Wystawę w bibliotece Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego zdobyły najstarsze zabytki kartografii, a wystawę w Zamościu historyczne dokumenty z tamtejszych zbiorów. O „Próbach oceny rzeźby terenu na mapie Prus L. Schrottera” przypomniał B. Wolak z Olsztyna. Tematem mego wystąpienia był „Obraz historycznej Warmii w opracowaniach włoskich i francuskich kartografów w XVI–XVIII w.”, które w dyskusji wywołało powracające pytanie o dokładne określenie wzajemnego położenia obydwu sąsiadujących regionów: Warmii i Mazur. Po dawną mapę jako źródło od wielu lat sięgają badacze różnych dyscyplin naukowych z prawie wszystkich ośrodków naukowych w Polsce (geografowie, historycy, kartografowie, archeolodzy, geodeci, historycy sztuki i in.), szukając wieloaspektowego spojrzenia na ten ważny dokument.

Tytuł jubileuszowej Konferencji Historyków Kartografii we Wrocławiu w 2015 r. – „Mapa jako narracja interpretacyjna” – wydał się być znakomitą okazją do szerszego objaśnienia wcześniej rozpoczętego tematu oraz kartograficznej interpretacji wydarzeń, które odmieniały obraz regionu Warmii i Mazur, ułożonych chronologicznie w okresie 1772–1945. Teren dzisiejszego województwa warmińsko-mazurskiego (d. olsztyńskiego) utożsamia się potocznie z Warmią i Mazurami. Nie jest to jednak określenie zupełnie ścisłe. Warmia – to pojęcie historyczne, a nazwa pochodzi od plemienia pogańskich Prusów (też Warmów), zamieszkających w rejonie dolnej Pasłęki. To tereny utworzonego w 1466 r. Biskupstwa Warmińskiego, które jako inkorporowane z Koroną od tego czasu wchodziło w skład Prus Królewskich. Historyczna Warmia obejmowała cztery powiaty: braniewski, lidzbarski, olsztyński i biskupiński (d. reszelski). Widać jednak wyraźnie, iż stabilność granicy historycznej Warmii jest najdłużej zachowana mimo różnych konfiguracji zmian zewnętrznych i tak pozostało do dziś. Mazury są pojęciem przede wszystkim etniczno-geograficznym. Jest to teren zamieszkały od 1525 r. przez ludność polską wyznania ewangelickiego. Sama

nazwa Mazury utrwaliła się dopiero w połowie XIX w., konkurując początkowo z nazwą Prusy Polskie, a potem Mazowsze Pruskie. Wcześniej zwane były Prusami Książęcymi (Zakonnymi). Mazury obejmują powiaty: ostródzki, nidzicki, działdowski, mrągowski, szczycieński, piski, giżycki, kętrzyński, węgorzewski, olecki, elcki, gołdapski, a także części powiatów (darkiejmski i gierdawski), które dziś są poza Polską, na obszarze ziemi kaliningradzkiej. Powiaty: morąski, pasłęcki i bartoszycki, wchodzące dziś w skład Mazur, dawniej zwane były Prusami Górnymi (Oberland). Natomiast Warmia i Mazury nigdy nie obejmowały powiatów: iławskiego i nowomiejskiego. Ten obraz zmian to rezultat działań administracyjnych, dokonywanych na obszarze Prus Wschodnich przez władze zaboru pruskiego w ciągu tych 173 lat, utrwalonych w siedmiu „odsłonach” w zachowanym powojennym rękopiśmiennym atlasie autorstwa autochtona i lokalnego badacza Mazur – Gustawa Leydinga. Powstał on na podstawie historycznych badań Tadeusza Cieślaka *Pomorze Wschodnie w XIX i XX wieku* (1966). Kartograficzny zapis każdej z siedmiu map objaśniony został szczegółowo w poniższym tekście. Każdy z okresów uwarunkowany jest kolejnymi zmianami na terenie Prus Wschodnich i w zaborze pruskim. Po drugim pokoju toruńskim (19.10.1466), kończącym 13-letnią wojnę z Zakonem, Królestwo Polskie odzyskało Pomorze Gdańskie z Gdańskiem, Ziemią Chełmińską i Toruniem. Dołączono też Powiśle z Żuławami (Malborkiem i Elblągiem) i Warmią, podzieloną na 10 komornictw, z których siedem podlegało Biskupowi, a trzy (Frombork, Pieniężno, Olsztyn) – Kapitulie. Całość podlegała biskupowi rezydującemu w Lidzbarku Warmińskim. Te ziemie włączono do Rzeczypospolitej jako Prusy Królewskie. Z inicjatywy Ministra Kultury i Generalnego Konserwatora – Piotra Żuchowskiego (wywodzącego się z naszego regionu) w 2016 r. w miastach i gminach województwa warmińsko-mazurskiego miały miejsce obchody 550. rocznicy tego ważnego toruńskiego traktatu.

Po ostatniej wojnie z Zakonem (1519–1521) i pertraktacjach Wielki Mistrz Zakonu przyjął nową wiarę i jako świecki książę w 1525 r. złożył hołd królowi Zygmuntovi Staremu. W 1657 r. na mocy traktatów welawsko-bydgoskich Prusy uniezależniły się od Polski, a w 1701 r. stały się Królestwem. Prusy Książęce obejmowały wówczas 34 starostwa. W XVIII i XIX wieku następowały ciągle zmiany w podziałach administracyjnych. W 1736 r. utworzono Kamrę Królewiecką z 6 powiatów, a w 1752 r. Kamrę Gąbińską z 3 powiatów. Po 1772 r. skasowano obwody i starostwa wprowadzając powiaty.

W okresie 1772–1807, po I rozbiorze, państwo pruskie zajęło Warmię i Okręg Nadnotecki (bez Gdańska i Torunia). Warmię podzielono na dwa powiaty (braniewski i lidzbarski) i włączono do Kamery Królewieckiej. Prusy Książęce podzielono na Prusy Wschodnie (kam. Królewiecka) i Zachodnie (kam. Kwidzyńska). Na czele Kamer stał J. Fr. Domhardt, a w latach 1791–1807 minister Fr. Leopold Schrotter. Po 1795 r. doszły Prusy Południowe z częścią Wielkopolski i Prusy Nowoschodnie (część Mazowsza i Białostoczczyzny).

W okresie 1807–1815, po kampanii napoleońskiej, do utworzonego Księstwa Warszawskiego (1807) włączono Bydgoszcz i Toruń, do Kamery Kwidzyńskiej – powiat chełmski i michałowski. Grudziądz i Wałcz pozostały w Prusach. Gdańsk jako Wolne Miasto pod rządami gubernatora francuskiego gen. Rappa było pod opieką Króla Prus.

W okresie 1815–1824 utworzono Wielkie Księstwo Poznańskie (Wielkopolska i dep. bydgoski). Wolne Miasto Gdańsk wcielono do Prus. W skład Pomorza Wschodniego wchodziły: Prusy Zachodnie (z rejencją gdańską i kwidzyńską) i Wschodnie (z rejencją Królewiecką, w tym Warmią i gabińską). Od 1818 r. wprowadzono reformę zmniejszania powiatów. Po 1921 r. na mocy encykliki *De salute animarum* wprowadzono zmiany w organizacji diecezji katolickich. Diecezja Chełmińska (Pelplin) pozyskała trzy dekanaty z Diecezji Poznańskiej. Diecezja Warmińska (Frombork) posiadała pięć dekanatów i oficjalat malborski.

W okresie 1824–1878, już w 1829 r. za rządów prezydenta Teodora von Schona prowincje Prusy Wschodnie i Zachodnie połączono formalnie pod jedną Prowincję Prusy, która dzieliła się na cztery rejencje (gdańską, kwidzyńską królewiecką i gabińską). W 1878 r. przywrócono podział na Prusy Zachodnie i Wschodnie.

W okresie 1905–1920 wobec narastającej walki z ruchem narodowym i polskością, a także wzrastającej roli ośrodków polskich w Olsztynie i Gietrzwałdzie na Warmii oraz Szczytnie na Mazurach, utworzono Rejencję Olsztyńską. Był to obszar pięciu powiatów – (reszelski, olsztyński, szczycieński, nidzicki i ostródzki z rej. Królewieckiej i cztery powiaty (ełcki, giżycki, mrągowski i piski) z rejencji Gabińskiej. W 1918 r. 62% dawnych Prus Wschodnich wraz z Działdowem i częścią pow. nidzickiego włączono do Polski jako województwo pomorskie z siedzibą w Toruniu. Gdańsk powtórnie stał się Wolnym Miastem, a Kłajpedę powierzono kontroli mocarstw zachodnich.

W latach 1918–1939 w skład Prus Wschodnich wchodziły cztery rejencje (Królewiecka, Gabińska, Olsztyńska i cz. Prowincji Zachodnio-Pruskiej, której nie oddano Polsce). Utworzono z niej szczątkową prowincję Pogranicze Poznań – Prusy Zachodnie z siedzibą w Pile. W okresie 1920–1939, kiedy Litwa w 1923 r. opanowała Kłajpedę, prowincję Pogranicze Poznań – Prusy przekształcono w Rejencję. W 1937 r. Działdowszczyznę wraz z powiatami rypińskim, włocławskim i lipnowskim włączono do województwa warszawskiego, a powiaty bydgoski i kruszwicki do woj. pomorskiego. W marcu 1939 r. A. Hitler zajął Kłajpedę i włączył do Prus Wschodnich.

W jubileuszowym 40-leciu spotykamy się ponownie we Wrocławiu. To jest znaczące święto dla wielu badaczy, kartografów i pasjonatów, uczestniczących w przestrzeni specyficznego obrazu dawnych map, jako szczególnego dokumentu oglądowego, a także artystycznego dzieła rytowników i wydawców. Są wśród nich unikalne dokumenty przemijającego czasu, nierzadko ozdobione bogatą ornamentyką. Ich rola to nie tylko archiwalny dokument, z rejestracją zmian topograficz-

nego obrazu, ale również źródłowy materiał dydaktyczny, oddziałujący na naszą indywidualną wyobraźnię, percepcję i interpretację. W trudnym okresie zaborów mapa, jako wymowny dokument patriotyczny, z wizerunkami Europejskich władców, Banderii Narodowych, wielkich Polaków a nawet Częstochowskiej Patronki Polski, działała ku pokrzepieniu serc Warmiaków, przywołując dawny obraz kraju, utracone polskie nazewnictwo i ojczysty język. Dla dowódców była dokumentem strategicznym, a w czasach słusznie minionych była niedostępna, utajniana lub zniekształcana. Dziś w odmienionej cyfrowej formie jest ciągle powiększającym się elektronicznym zbiorem wszechstronnych danych przestrzennych, wykorzystywanych dla potrzeb naukowych i praktycznych.

Słowa kluczowe: Prusy Wschodnie, Warmia, Mazury, historia kartografii

Territories of Eastern Prussia, Warmia and Mazury after year 1945 in studies of mine in the years 1975–2015

S u m m a r y

The participation of research center in Olsztyn to the development of history of cartography in Poland is mainly connected with the Sixteenth Conference of Historians of Cartography, which was organized in 1995. Its subject has been concerned about studies on a geometrical precision of old maps with using computers and on many exhibitions presented the unique cartographical resources of local scientific institutions.

Referring to the publishing output the most important is volume 8 of “From the History of Cartography”, titled *Territories of ancient Eastern Prussia in cartography*.

Key words: Eastern Prussia, Warmia, Mazury, history of cartography